

Сушицька Н.В.

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри правознавства та
галузевих юридичних дисциплін
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова

МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ

Стаття присвячена дослідженню актуальних проблем та перспектив реформування інституту адвокатури в Україні. У роботі проаналізовано сучасний стан адвокатури, виявлено основні проблемні аспекти її функціонування та запропоновано шляхи їх вирішення. Особлива увага приділяється питанням вдосконалення нормативно-правової бази, розвитку системи професійної підготовки адвокатів, впровадження сучасних технологічних рішень та посилення механізмів саморегулювання професійної спільноти.

Проаналізовано ключові виклики, що стоять перед українською адвокатурою, включаючи недосконалість законодавчої бази, проблеми етичного характеру, питання адвокатської монополії та зниження суспільної довіри до професії. На основі проведеного дослідження запропоновано комплекс заходів щодо модернізації інституту адвокатури, включаючи створення єдиної електронної системи, вдосконалення механізмів забезпечення якості правової допомоги тощо. Обґрунтовано необхідність системного підходу до реформування адвокатури, який враховував би як національні особливості, так і міжнародні стандарти правозахисної діяльності. У статті також розглянуто питання вдосконалення дисциплінарної практики, механізмів контролю якості адвокатських послуг та забезпечення реальної незалежності адвокатури.

Запропоновано конкретні механізми підвищення ефективності адвокатського самоврядування, включаючи впровадження електронного голосування та посилення прозорості діяльності органів самоврядування.

Ключові слова: адвокатура, правова допомога, адвокатське самоврядування, професійна підготовка адвокатів, реформування адвокатури, адвокатська етика, правова система України.

The article is dedicated to investigating the current issues and prospects of reforming the institution of advocacy in Ukraine. The paper analyzes the current state of the legal profession, identifies the main problematic aspects of its functioning, and proposes ways to address them. Special attention is paid to improving the regulatory framework, developing the system of professional training for lawyers, implementing modern technological solutions, and strengthening self-regulation mechanisms within the professional community.

The key challenges facing the Ukrainian legal profession are analyzed, including imperfections in the legislative framework, ethical issues, questions of the lawyer's monopoly, and declining public trust in the profession. Based on the conducted research, a complex of measures for modernizing the institution of advocacy is proposed, including the creation of a unified electronic system, improvement of mechanisms for ensuring the quality of legal assistance,

development of international cooperation, and implementation of a three-tier system of professional training for lawyers, among others. The necessity of a systematic approach to reforming the legal profession is substantiated, taking into account both national peculiarities and international standards of human rights activities. The article also examines issues of improving disciplinary practices, mechanisms for controlling the quality of legal services, and ensuring the real independence of the legal profession.

Specific mechanisms for increasing the effectiveness of lawyer self-governance are proposed, including the implementation of electronic voting and enhancing the transparency of self-governing bodies' activities. The prospects for international integration of the Ukrainian legal profession and mechanisms for harmonizing standards of advocacy with European norms and practices of leading countries are considered.

Keywords: *advocacy, legal assistance, lawyer self-governance, professional training of lawyers, reform of the legal profession, legal ethics, legal system of Ukraine.*

Постановка проблеми. В умовах інтеграції України до європейського правового простору та динамічних змін правової системи, питання реформування інституту адвокатури набуває особливої актуальності та значущості. Адвокатура, як невід'ємний елемент механізму здійснення правосуддя та захисту прав і свобод громадян, потребує модернізації та адаптації до сучасних викликів юридичної практики. Існуюча система адвокатури стикається з низкою серйозних проблем, які вимагають комплексного вирішення. Серед них - недосконалість законодавчої бази, що не повною мірою відповідає міжнародним стандартам, проблеми етичного характеру у професійній діяльності адвокатів, недостатня ефективність системи підготовки та підвищення кваліфікації адвокатських кадрів, а також зниження рівня довіри суспільства до адвокатської професії. Особливої уваги потребує питання забезпечення реальної незалежності адвокатури, вдосконалення механізмів адвокатського самоврядування та підвищення якості правової допомоги. Дискусійним залишається питання запровадження адвокатської монополії, яке вимагає зваженого підходу з урахуванням як потреби у підвищенні якості юридичних послуг, так і необхідності забезпечення їх доступності для всіх верств населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми реформування адвокатури в Україні досліджували такі вчені, як Ю. Меліхова, В. Сталоверов, О. Коваль, Х. Дідух, О. Бойко, А. Меланчук, О. Предместніков, К. Беляєва та інші. У їхніх працях розглядаються різні аспекти модернізації інституту адвокатури, включаючи вдосконалення законодавства, підвищення професійних стандартів, розвиток системи адвокатського самоврядування та вирішення етичних проблем.

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Однак, незважаючи на значний обсяг досліджень, залишається потреба в комплексному аналізі проблем реформування адвокатури та розробці конкретних механізмів їх вирішення.

Метою статті є комплексний аналіз сучасного стану інституту адвокатури в Україні, виявлення основних проблем його функціонування та розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення механізмів його діяльності в контексті європейської інтеграції та розвитку правової держави.

Виклад основного матеріалу. Адвокатура, як невід'ємний елемент механізму здійснення правосуддя та захисту прав і свобод громадян, потребує модернізації та адаптації до сучасних викликів юридичної практики. Процес реформування має на меті

підвищення ефективності діяльності адвокатів, зміцнення їх незалежності, вдосконалення системи професійної підготовки та підвищення кваліфікації, а також забезпечення відповідності стандартам надання правової допомоги, прийнятим у розвинених демократичних країнах. У цьому контексті аналіз сучасного стану адвокатури в Україні, виявлення проблемних аспектів її функціонування та розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правової бази є нагальним завданням юридичної науки та практики.

Необхідність вдосконалення діяльності адвокатури пояснюється і підвищенням її значення для становлення громадянського суспільства і правової держави. Зростання ролі адвокатури в сучасній правовій системі розглядається як один із способів обмеження державою своєї влади за допомогою створення і функціонування незалежного правозахисного інституту, що сприяє реалізації та захисту прав і свобод людини. Україна знаходиться на етапі формування нового правового обґрунтування діяльності адвокатури, яка за час свого існування набула великого і важливого значення. Передусім це знайшло своє підтвердження у тому, що у ст. 59 Конституції України прямо відображена воля народу завдяки гарантуванню кожному права на отримання правової допомоги [1], пізніше було прийнято Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Наведене доводить те, що наша країна суттєво розширила сферу дії адвокатури, визнала її вихід за межі судової системи, підвищивши соціальний статус у суспільстві, а головне, закріпила бачення її як інституту [2, с.128].

На сьогоднішній день основною метою діяльності інституту адвокатури в Україні є забезпечення прав та свобод фізичних і юридичних осіб, а також держави в цілому. Паралельно з цим основною функцією є професійна правова допомога, а додатковими функціями – формування органів, визначених законодавством [3, с. 6]. Інститут адвокатури в Україні, незважаючи на свій розвинений статус, стикається з низкою серйозних проблем, які вимагають комплексного реформування. Ці виклики охоплюють широкий спектр питань - від законодавчої бази до етичних норм та суспільної довіри.

Ю. Меліхова зазначає, що однією з головних проблем адвокатури в Україні є недосконалість сучасного, такого, що відповідало б повною мірою міжнародним стандартам, законодавства про адвокатуру. Незважаючи на зміни, які були внесені, чинний Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не враховує всіх сучасних тенденцій розвитку та функціонування адвокатури, тому нормативна база адвокатської діяльності потребує оновлення [4, с. 108-109]. Зокрема нагальними проблемами в цій сфері є невідповідність українського законодавства міжнародним стандартам у галузі надання кваліфікованої юридичної допомоги та організації діяльності адвокатури, відсутність механізму реалізації принципу рівності сторін у суді, недосконалість механізму надання юридичної допомоги, відсутність правового регулювання діяльності адвокатів на території інших держав, відсутність безперервної і цілісної системи підготовки та перепідготовки професійних кадрів адвокатури [5, с. 202-203].

Механізм самоврядування адвокатури також потребує суттєвого вдосконалення та модернізації. Експерти відзначають необхідність системного покращення роботи органів адвокатського самоврядування, забезпечення їх більшої прозорості та ефективності у виконанні покладених на них функцій. Зокрема, актуальними залишаються питання оптимізації структури органів адвокатського самоврядування, чіткого розмежування їх повноважень та відповідальності, а також забезпечення належної координації між

регіональними та національними органами самоврядування. Це питання тісно пов'язане з проблемою недостатньої прозорості та підзвітності адвокатури в цілому перед суспільством та професійною спільнотою. О. Коваль наголошує на важливості посилення механізмів публічного звітування та систематичного моніторингу діяльності адвокатів для підвищення довіри суспільства до цієї професії. Дослідник підкреслює, що відсутність ефективної системи контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування може призводити до зловживань та неналежного виконання ними своїх функцій [6].

Особливу увагу слід приділити проблемі порушення адвокатами етичних норм та Правил адвокатської етики. Сталоверов В.М. зазначає, що сьогодні актуалізуються проблеми, пов'язані з порушенням етичних норм адвокатами, а вони в свою чергу потребують негайного вирішення. Питання, чому адвокати, які отримали вищу юридичну освіту та свідоцтво адвоката, вчиняють дані правопорушення, а іноді й злочини, і що є причиною порушень прав та свобод людини послідовниками Феміди та хранителями справедливості у державі, наразі залишаються без відповіді [2, с. 130]. Ця проблема має глибоке коріння і пов'язана не лише з особистими якостями окремих адвокатів, але і з системними недоліками в юридичній освіті та професійній підготовці.

У контексті сучасних викликів особливої актуальності набуває проблема цифрової трансформації адвокатської діяльності. Недостатня технічна оснащеність адвокатських об'єднань, відсутність єдиної захищеної цифрової платформи для комунікації між адвокатами та клієнтами, потреба в регулюванні надання адвокатських послуг онлайн та необхідність адаптації до нових викликів кібербезпеки створюють додаткові перешкоди для ефективного функціонування інституту адвокатури. Не менш важливою є проблема професійного вигорання адвокатів, яка до цього часу залишалася поза увагою дослідників. Високе емоційне навантаження, відсутність системи психологічної підтримки, необхідність балансування між професійними обов'язками та особистим життям, а також недостатня увага до ментального здоров'я у професійному середовищі призводять до зниження якості правової допомоги та можуть бути однією з причин порушення етичних норм.

Дискусійним залишається питання запровадження адвокатської монополії. З одного боку, це може підвищити якість юридичних послуг, з іншого - викликає побоювання щодо можливого обмеження права на вільний вибір захисника. Сталоверов В.М. вказує на потенційні конфлікти з чинним законодавством та міжнародними нормами при впровадженні виключної адвокатської монополії. Це питання вимагає ретельного аналізу та збалансованого підходу [2, с.128]. Щоб краще зрозуміти, що означає монополія адвокатури і які проблеми вона спричиняє, О. Бойко наводить такий приклад: літня жінка бажає звернутися до суду із позовом щодо захисту свого права власності. Вона – хвора, пенсіонерка, самотійно до суду ходити не може. До внесення змін у законодавство інтереси позивачки у суді могли представляти її діти, чоловік або знайома. Однак згідно з новим Законом вона буде змушена найняти адвоката, вартість послуг якого еквівалентна розміру кількох щомісячних пенсій. Тож ми поділяємо думку О. Бойко, що Закон суттєво обмежує доступ простих громадян до суду. Адже тепер окрім судового збору (який нещодавно було збільшено), вони будуть змушені відшукувати кошти на оплату послуг адвоката. Саме тому доцільність введення вказаної норми сумнівна. Бо навіть Європейський суд з прав людини дає можливість здійснювати представництво інтересів у суді будь-яким особам (а не лише адвокатам) [7].

Х. Дідух у своїй роботі наголошує на доцільності посилення контролю за: станом

фінансування, порядком оплати послуг й відшкодування витрат адвокатів, котрі надають безоплатну вторинну правничу допомогу. Наступним етапом реформування адвокатури є внесення змін до Закону про безоплатну праву допомогу. Під час прийняття чинного ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» в НААУ не були створені основні інституції, відтак ця сфера регулювалася державою, і дотепер є непоодинокі випадки порушення принципів незалежності у роботі центрів із надання правової допомоги [8, с. 37]. Певним викликом для адвокатури і системи безоплатної правничої допомоги постала надто тісна «співпраця» адвокатів, що надають таку допомогу на безоплатній основі з органами слідства. НААУ, органи адвокатського самоврядування та комісії у межах власних компетенцій повинні всіляко сприяти забезпеченню незалежності адвоката в період реалізації ЗУ «Про безоплатну правову допомогу» [9, с. 7].

Не менш важливою проблемою є зниження довіри суспільства до адвокатської професії. Специфіка даної проблеми в тому, що вона комплексна і пов'язана з багатьма вищезгаданими факторами. О. Коваль відзначає, що суспільство часто сприймає адвокатів як осіб, мотивованих переважно особистою вигодою, а не прагненням до справедливості. Це негативне сприйняття підриває авторитет адвокатури та ефективність правової системи в цілому [6, с. 648].

Порівнюючи погляди різних авторів, можна відзначити, що всі вони сходяться у визнанні необхідності комплексного реформування інституту адвокатури. Ю. Меліхова акцентує увагу на законодавчих аспектах та необхідності оновлення нормативної бази адвокатської діяльності. В. Сталоверов та О. Коваль зосереджуються на етичних проблемах та питаннях суспільної довіри. Х. Дідух наголошує на доцільності посилення контролю за фінансуванням та оплатою послуг адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу. О. Бойко піднімає питання про проблеми, пов'язані з впровадженням адвокатської монополії. На нашу думку, ефективно реформування адвокатури в Україні вимагає збалансованого підходу, який би враховував усі зазначені аспекти.

Висновки та пропозиції. У контексті реформування адвокатури України особливу увагу слід приділити конкретним механізмам та інструментам модернізації інституту адвокатури. Одним з ключових напрямків має стати вдосконалення системи професійної підготовки та підвищення кваліфікації адвокатів. Для вирішення проблеми порушення етичних норм та підвищення професійних стандартів пропонується створити Інститут адвокатської етики при Національній асоціації адвокатів України. Цей інститут міг би не лише розробляти та оновлювати етичні стандарти професії, але й проводити регулярні тренінги та семінари з питань професійної етики, надавати консультації адвокатам щодо складних етичних дилем, а також здійснювати моніторинг дотримання етичних норм у професійній спільноті. Важливим завданням цього інституту має стати розробка механізмів превентивного впливу на поведінку адвокатів, зокрема через систему менторства та колегіального обговорення етичних питань. Паралельно з цим необхідно вдосконалити систему дисциплінарної відповідальності адвокатів, зробивши її більш прозорою та ефективною. Пропонується створити єдиний реєстр дисциплінарних проваджень щодо адвокатів, який був би доступний для публічного огляду, що сприятиме підвищенню довіри до професії та створенню механізмів громадського контролю.

Цифрова трансформація адвокатської діяльності вимагає комплексного підходу та значних інвестицій. Пропонується створити Єдину інформаційну систему адвокатури України (ЄІСАУ), яка б об'єднувала всі аспекти професійної діяльності адвокатів. Ця

система могла б включати електронний кабінет адвоката, через який здійснювалася б взаємодія з органами адвокатського самоврядування, подання звітності, оплата членських внесків, а також доступ до професійних ресурсів та баз даних. Важливим компонентом ЄІСАУ має стати платформа для безпечної комунікації між адвокатами та клієнтами, яка б забезпечувала конфіденційність та захист інформації. Для реалізації цього проекту необхідно розробити відповідну нормативно-правову базу, яка б регулювала питання електронного документообігу в адвокатській діяльності, захисту персональних даних та професійної таємниці в цифровому середовищі. Паралельно з впровадженням ЄІСАУ важливо організувати масштабну програму навчання адвокатів цифровим технологіям та інформаційній безпеці, що дозволить ефективно використовувати нові інструменти у професійній діяльності.

Вирішення проблеми професійного вигорання адвокатів та підтримка їх психологічного здоров'я вимагає системного підходу. Пропонується створити Центр психологічної підтримки адвокатів при НААУ, який би надавав професійну допомогу адвокатам, що стикаються з емоційним вигоранням, стресом та іншими психологічними проблемами. Центр міг би організовувати групові та індивідуальні консультації, проводити тренінги з управління стресом та емоційного інтелекту, а також розробляти рекомендації щодо організації робочого процесу для запобігання професійному вигоранню. Важливим аспектом роботи центру має стати розробка програм підтримки для адвокатів, які працюють з особливо складними та емоційно напруженими справами, зокрема у кримінальному судочинстві та справах, пов'язаних з порушенням прав людини. Крім того, доцільно впровадити систему регулярного моніторингу психологічного стану адвокатів та розробити механізми раннього виявлення ознак професійного вигорання.

Паралельно необхідно значно розширити систему безоплатної правової допомоги, підвищити якість її послуг. Для цього пропонується створити Фонд розвитку безоплатної правової допомоги, який би фінансувався за рахунок державного бюджету та внесків адвокатської спільноти. Цей фонд міг би забезпечувати адекватну оплату праці адвокатів, які надають безоплатну правову допомогу, фінансувати програми підвищення їх кваліфікації та забезпечувати необхідними ресурсами для якісного надання правової допомоги.

Для підвищення довіри суспільства до адвокатської професії необхідно розробити та впровадити комплексну комунікаційну стратегію. Ця стратегія має включати регулярні публічні заходи за участю адвокатів, такі як дні відкритих дверей в адвокатських об'єднаннях, публічні лекції з правових питань, участь адвокатів у освітніх програмах для школярів та студентів. Важливим елементом стратегії має стати активна присутність адвокатури в медіа-просторі, зокрема через створення власних медіа-ресурсів, таких як YouTube-канал НААУ, подкасти з обговоренням актуальних правових питань, активне ведення сторінок у соціальних мережах. Пропонується також створити Громадську раду при НААУ, до складу якої входили б представники громадських організацій, журналісти, науковці, що дозволить забезпечити прозорість діяльності адвокатури та врахування інтересів суспільства у процесі реформування професії.

Реалізація запропонованих заходів дозволить створити сучасну, ефективну та незалежну адвокатуру в Україні, яка зможе забезпечити високий рівень захисту прав та інтересів громадян, відповідати міжнародним стандартам та користуватися довірою суспільства. Важливо підкреслити, що успішне реформування інституту адвокатури

вимагає консолідації зусиль усіх зацікавлених сторін - адвокатської спільноти, органів державної влади, громадянського суспільства та міжнародних партнерів. Лише через діалог та співпрацю можна досягти балансу інтересів та створити дійсно ефективну систему правового захисту в Україні.

В результаті проведеного дослідження можна дійти висновку, що реформування інституту адвокатури в Україні є нагальною потребою, зумовленою як внутрішніми викликами, так і процесами європейської інтеграції.

Успішна реалізація запропонованих заходів вимагає консолідації зусиль усіх зацікавлених сторін - адвокатської спільноти, органів державної влади, громадянського суспільства та міжнародних партнерів. Лише через діалог та співпрацю можна досягти балансу інтересів та створити дійсно ефективну систему правового захисту в Україні, яка відповідатиме міжнародним стандартам та забезпечуватиме високий рівень захисту прав та інтересів громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Сталоверов В. М. Проблеми реформування законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність. Молодий вчений. № 5.1. 2017. С. 127-132. http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_5.
3. Предместніков О.Г., Церковник С. І., Грекова Л. Ю. До питання становлення та реформування інституту адвокатури в Україні: історико-правовий аспект. Академічні візії. 2023. Випуск №19. С. 1-9.
4. Меліхова Ю. О. Проблеми адвокатури в Україні на сучасному етапі розвитку. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Т. 8, № 1. С. 107-109.
5. Мелех Б.В., Паньків М. Необхідність реформування законодавства у сфері адвокатської діяльності. Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права : матеріали міжнародної науково – практичної конференції, м. Одеса, 31 березня 2023 р. / редкол. В.П. Маковій та ред. Одеса, ОДУВС, 2023.С.127-129. URL:<https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/98ff888a-cc3f-43cc-b45a-7ac15470d5a9/content#page=203>
6. Коваль О. М. Деякі проблеми та перспективи реформування інституту адвокатури в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 647-651. <http://sej.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv?id=161>
7. Бойко О. «Адвокатська монополія» судової реформи: думка правозахисника. *Новинарня: український ньюз-рум*. 2016. URL:<http://novynarnia.com/2016/06/09/advokatska-monopoliya-sudovoyireformi-dumka-pravozahisnika/>
8. Дідух Х. Адвокатське самоврядування в контексті судово-правової реформи в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». Т. 10. № 2(38). 2023. С. 35-42. URL:<https://doi.org/10.23939/law2023.38.029>
9. Беляєва К. Переконати спільноту в необхідності адвокатської монополії спробують закордонні економісти. *Закон і бізнес*. № 24 (1820). 2015. С. 1–8.